

O'ZBEK TILSHUNOSLIGI VA TILSHUNOSLIKNING NAZARIY MASALALARI

Baxtiyorova Muxlisa Baxrom qizi

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti talabasi

Anatatsiya:

Ushbu maqolada o'zbek tilshunosligi va umumiy tilshunoslikning nazariy masalalari haqida batafsil ma'lumot beriladi. Tilning mohiyati, funksiyalari, tuzilishi va jamiyat bilan aloqalari singari muhim nazariy jihatlar tahlil qilinadi. Shuningdek, o'zbek tilining dialektlari, leksik tizimi, grammatikasi va sintaktik xususiyatlari chuqur o'rganiladi. Til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlik, sotsiolingvistika masalalari, tilning ijtimoiy tabiati va tilshunoslik nazariyasidagi dolzarb masalalar milliy va umumiy tilshunoslik doirasida ko'rib chiqiladi. Ushbu maqola tilning umumiy qonuniyatlarini va o'zbek tilining o'ziga xos jihatlarini tahlil qilishga qaratilgan.

Abstract:

This article provides a detailed overview of the theoretical issues in Uzbek linguistics and general linguistics. Key theoretical aspects such as the nature, functions, structure of language, and its relationship with society are analyzed. In addition, the dialects, lexical system, grammar, and syntactic features of the Uzbek language are studied in depth. The connection between language and thought, sociolinguistic issues, the social nature of language, and the pressing concerns in linguistic theory are examined within the framework of both national and general linguistics. This article aims to analyze the general laws of language and the unique aspects of the Uzbek language.

Аннотация: В данной статье представлено подробное описание теоретических вопросов узбекского языкознания и общего языкознания. Анализируются ключевые теоретические аспекты, такие как природа, функции, структура языка и его связь с обществом. Кроме того, подробно изучаются диалекты, лексическая система, грамматика и синтаксические особенности узбекского языка. Рассматриваются взаимосвязь языка и мышления, социолингвистические проблемы, социальная природа языка и актуальные вопросы лингвистической теории в рамках как национального, так и общего языкознания. Цель статьи — проанализировать общие закономерности языка и уникальные аспекты узбекского языка.

Kalit so'zlar: Tilshunoslik, o'zbek tilshunosligi, nazariy masalalar, til tizimi, funksiyalar, morfologiya, sintaksis, dialektologiya, sotsiolingvistika, tafakkur, fonetika, leksik tizim.

Keywords: Linguistics, Uzbek linguistics, theoretical issues, language system, functions, morphology, syntax, dialectology, sociolinguistics, thought, phonetics, lexical system.

Ключевые слова: Языкознание, узбекское языкознание, теоретические вопросы, языковая система, функции, морфология, синтаксис, диалектология, социолингвистика, мышление, фонетика, лексическая система.

Tilshunoslik insoniyatning eng qadimiy fanlaridan biri bo'lib, uning asosiy vazifasi tilning tuzilishi, taraqqiyoti va jamiyat bilan aloqador jihatlarini o'rganishdir. Har bir xalqning o'ziga xos tili va lingvistik merosi mavjud bo'lib, ularning o'zaro bog'lanishi va farqlanishi ilmiy tadqiqotlarni talab qiladi. O'zbek tilshunosligi, milliy tilning rivojlanishini o'rganish barobarida, xalqning tarixiy-madaniy taraqqiyotini

aks ettiradi. Umuman olganda, tilshunoslik va uning nazariy masalalari tilning umumiy qonuniyatlari asosida shakllanadi va rivojlanadi. Bu maqolada, umumiy tilshunoslikning nazariy asoslari bilan bir qatorda, O'zbek tilining o'ziga xos xususiyatlari ham yoritib beriladi. Tilning tizimi, funksiyalari, ijtimoiy tabiati va ularning o'zbek tilida namoyon bo'lishi haqida fikr yuritamiz.

Tilshunoslikning nazariy masalalari: Tilshunoslik tilning ilmiy jihatlarini chuqur tahlil qiladigan soha sifatida turli nazariy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. Bu nazariy masalalar, ko'pincha, umumiy tilshunoslik doirasida tahlil qilinsa-da, milliy tillar, shu jumladan o'zbek tili uchun ham dolzarbdir.

1. Tilning funksiyalari va tabiati: Til insonning kundalik hayotida muloqot vositasi sifatida muhim rol o'ynaydi. Tilning bir nechta asosiy funksiyalari mavjud bo'lib, ular nazariy jihatdan chuqur o'rganiladi: Kommunikativ funksiya: Tilning asosiy vazifasi axborotni etkazishdir. Bu funksiya insoniyat taraqqiyoti va jamiyatning rivojlanishi uchun eng muhim omil hisoblanadi. O'zbek tili ham, shu funktsiyani bajaruvchi muhim omil bo'lib, jamiyatda bilim, madaniyat va tajribalarni avlodlarga yetkazadi.

Kognitiv funksiya: Til fikrlash jarayonida asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Bu funksiya insonning dunyoqarashini shakllantiradi va tafakkurni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. O'zbek tilida kognitiv funksiya turli xil semantik birliklar orqali ko'rinadi.

Madaniy funksiya: Til xalqning madaniy merosini saqlash va ifodalash vositasi sifatida ham xizmat qiladi. O'zbek tili orqali xalqning qadimiy urf-odatlarini, an'analari va qadriyatlarini avlodlardan avlodga o'tadi.

2. Til va tafakkurning o'zaro munosabati: Til va tafakkur o'rtasidagi aloqalar nazariy tilshunoslikdagi eng muhim masalalardan biridir. Ushbu masala haqida turli gipotezalar ilgari surilgan, ulardan eng mashhuri Sapir-Uorf gipotezasidir. Bu gipoteza tilning insonning dunyoqarashiga ta'sirini o'rganadi. Til va tafakkur munosabatini o'rganish o'zbek tilshunosligida ham dolzarb. Masalan, o'zbek tilidagi milliy mentalitetni aks ettiruvchi ifodalar va maqollar til va tafakkurning birligi va bir-biriga ta'sirini ko'rsatadi. Bu masala o'zbek xalqining dunyoqarashi va madaniyati tilida qanday ifodalanganini tahlil qilishga yordam beradi.

3. Tilning tuzilishi: Har qanday til bir necha darajalardan iborat murakkab tizimni tashkil etadi: fonetik daraja, morfologik daraja, sintaktik daraja va leksik daraja. Tilning bu darajalari uning umumiy tizimini shakllantiradi va tilshunoslik fanida har biri chuqur tahlil qilinadi.

Fonetika va fonologiya: Tilning fonetik darajasi tovush tizimini o'rganadi. O'zbek tilida 28 ta tovush va bir qancha tovush o'zgarishlari mavjud bo'lib, ular tilshunoslar tomonidan ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. O'zbek tilidagi fonetik xususiyatlar boshqa turkiy tillar bilan umumiylik va farqlanishlar orqali o'rganiladi.

Morfologiya: Tilning morfologik tuzilishi so'z yasalishi va so'zlarning o'zgarish tizimini o'rganadi. O'zbek tilining boy affiks tizimi, ot va fe'llarning o'zgarish shakllari milliy tilshunoslik uchun muhim nazariy masaladir.

Sintaksis: Sintaksis so'zlarni bir-biri bilan bog'lash, jumlar tuzilishi va ularning o'zaro munosabatlarini o'rganadi. O'zbek tilida jumla tuzilishi va ergativlik masalalari sintaktik jihatdan muhim o'rinda turadi. Bu masalalar o'zbek tilshunosligining nazariy asoslarini yanada boyitadi.

4. Sotsiolingvistika va tilning ijtimoiy asoslari: Til jamiyat bilan uzviy bog'liq hodisadir va uni jamiyatdan ajratib o'rganish mumkin emas. Tilning ijtimoiy jihatlarini sotsiolingvistika fanida o'rganiladi. Ushbu fanning asosiy yo'nalishlari quyidagilardir:

Til va jamiyat: Har bir jamiyatning tilida o'ziga xos ijtimoiy qatlamlar, dialektlar va lahjalar mavjud. O'zbek tilida ham bunday hodisalar kuzatiladi, masalan, janubiy va shimoliy dialektlar, shuningdek, qishloq va shahar tili o'rtasidagi farqlar.

Til va gender: Tilshunoslikdagi muhim ijtimoiy masalalardan biri bu til va gender o'rtasidagi aloqadir. O'zbek tilida erkaklar va ayollarning til qo'llanishidagi farqlar, ularning muloqotdagi o'ziga xos uslublari sotsiolingvistlar tomonidan o'rganiladi.

Til va davlat: Tilning davlat tili sifatidagi roli ham muhim ijtimoiy masala hisoblanadi. O'zbek tili O'zbekistonning davlat tili sifatida katta siyosiy va ijtimoiy ahamiyatga ega. Tilning rasmiy me'yori, uning qonuniy maqomi va davlat boshqaruvidagi o'rni milliy tilshunoslikdagi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

O'zbek tilshunosligi va uning nazariy muammolari: O'zbek tilshunosligi milliy tilning nazariy asoslarini o'rganish bilan shug'ullanar ekan, tilning barcha jihatlarini chuqur tahlil qiladi. O'zbek tilining fonetikasi, leksikasi, grammatikasi va sintaksisi tilshunoslikning nazariy doirasida o'rganiladigan muhim masalalardir.

1. *O'zbek tili dialektlari:* O'zbek tili bir necha dialektlarga bo'linadi va ularning har biri o'ziga xos fonetik va leksik xususiyatlarga ega. Dialektologik tadqiqotlar o'zbek tilshunosligida katta ahamiyatga ega bo'lib, ular tilning tarixiy rivojlanish yo'llarini aniqlash va adabiy til me'yorlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

2. *O'zbek tilining leksikasi:* O'zbek tilining leksik tizimi turli davrlarda arab, fors, rus va boshqa tillardan kirib kelgan so'zlar hisobiga boyib borgan. So'z yasalishi va yangi so'zlarning shakllanishi, shuningdek, semantik o'zgarishlar o'zbek tilining leksik qatlami doirasida tahlil qilinadi. Bu jarayon tilning boyligi va uning rivojlanishiga hissa qo'shadi.

3. *O'zbek tilining grammatika nazariyasi:* O'zbek tili grammatikasi morfologik va sintaktik jihatdan o'ziga xosdir. Xususan, otlarning ko'plik shakllari, fe'll kabilardir.

Xulosa:

Tilshunoslikning nazariy masalalari tilning umumiy qonuniyatlarini o'rganishga qaratilgan bo'lsa, o'zbek tilshunosligi ushbu qonuniyatlarni o'zbek tiliga tatbiq etadi. Tilning tuzilishi, funksiyalari va jamiyat bilan aloqalari kabi masalalar tilshunoslar tomonidan doimiy ravishda izlanadi va bu izlanishlar natijasida tilning nazariy asoslari mustahkamlanadi. O'zbek tilining fonetikasi, leksikasi va grammatikasi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar milliy tilshunoslikning rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Shu boisdan, o'zbek tilshunosligi va umumiy tilshunoslik nazariy masalalarining o'zaro bog'liqligini chuqur anglash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANIKGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 21-oktabrdagi "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5850-sonli. Qarori.
2. Shavkat Mirziyoyev. Tanqidiy tahlil qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. 2017
3. Nosirjon Uluqov Tilshunoslik nazariyasi. 2016
4. The study of language. Cambridge university press Yule, g. 2016
5. Trask, R.L. Key concepts in language and linguistics. Routledge. 1999
6. Fazliddin Sharipov, Azizbek Mamatqulov O'zbek ilmiy tilshunosligi holati. 2021 yil